

УДК 005:37

ПРОЕКТНА КУЛЬТУРА КЕРІВНИКА: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ**Шевчук М. О., Доліна І. В.**

У статті розкривається актуальність процесу формування проектної культури в сучасних умовах, акцентується увага на тому, що сьогодні складовою частиною професійної підготовки фахівця будь-якого профілю (і майбутнього керівника у тому числі) є проектна культура, яка здійснює вирішальний вплив на процес і результат професійної діяльності, сприяє зростанню продуктивності та ефективності праці. Авторами проводиться аналіз наукової психолого-педагогічної літератури стосовно визначення поняття "проектна культура керівника". Для з'ясування сутності даного терміну поетапно порівнюються точки зору різних науковців і тлумачення словників та енциклопедій таких понять, як "культура", "проектування", "проектна культура". Автори дійшли висновку, що проектна культура керівника пов'язана із засвоєними історично нагромадженими надбаннями суспільства у проектній сфері, які забезпечують творчу діяльність з розв'язання проблем функціонування та розвитку організації у процесі виконання проектів. Сформованість проектної культури у наш час стає необхідною умовою успішної діяльності керівника будь-якого рівня, оскільки дає змогу знайти оптимальне сполучення проектних цілей і результатів за рахунок ефективного використання всіх структурних елементів проекту.

Ключові слова: проектування, педагогічне проектування, культура, проектна культура, проектна культура керівника.

В статье раскрывается актуальность процесса формирования проектной культуры в современных условиях, проводится анализ научной психолого-педагогической литературы для определения понятия "проектная культура руководителя". Для понимания значения данного термина авторы поэтапно сравнивают точки зрения разных ученых и объяснения в словарях и энциклопедиях таких понятий как, "культура", "проектирование", проектная культура". Сформированность проектной культуры сегодня выступает необходимым условием успешной деятельности руководителя любого уровня, поскольку позволяет найти оптимальное соотношение проектных целей и результатов посредством эффективного использования всех структурных элементов проекта.

Ключевые слова: проектирование, педагогическое проектирование, культура, проектная культура, проектная культура руководителя.

In the article, the actuality of the process of formulating the project culture in the daily minds is emphasized. It is noted that the project culture is becoming the important part of professional training of any profile including the training of supervisors. The project culture has a decisive influence on the process and the result of professional activity, contributes to the growth of productivity and labor efficiency. The authors analyze the scientific psychological and pedagogical literature regarding the definition of "project culture of the supervisor". In order to clarify the essence of this term, the points of view of different scholars and the interpretation of dictionaries and encyclopedias of concepts such as "culture", "project", "project culture" are gradually compared. The authors came to the conclusion that the project culture of the manager is connected with the assimilated historically accumulated property of the society in the project sphere, which provide creative work to solve the problems of functioning and development of the organization in the process of project implementation. The formation of a project culture in our time becomes a prerequisite for the success of the supervisor of any level, as it enables us to find the optimal combination of project goals and results through the effective use of all structural elements of the project.

Key words: projects, pedagogical project, culture, project culture, project culture of the supervisor.

Сьогодні в освіті здійснюється принциповий перехід від індивідуальної зацікавленості у традиційних знаннях та вміннях до особистісного розв'язання проблем, що означає зміну конфігурації знань і цінностей. На відміну від методологічних, теоретичних та технологічних засад знаннєвої парадигми, що ґрунтується на фіксованих методах і правилах, проектна парадигма освіти передбачає зміщення акцентів з трансляції соціокультурного досвіду на підготовку особистості до формування власного ставлення до безпрецедентних соціокультурних ситуацій. Саме через проектування, на думку І. Єрмакова, можливо сформувати людину інноваційного типу життя, здатну творити й сприймати інформаційні зміни та нововведення [7, с. 7]. Проектна діяльність формує досвід продуктивних дій у ситуаціях невизначеності, нестабільності (що є ознакою нашого часу). Тому дослідники О. Генісаретський, К. Кантор, С. Кримський, В. Сидоренко, В. Чернобитов зазначають, що формування "проектної культури" сьогодні є нагальною потребою. Це одна із сторін багатогранної загальної культури людства, яка надзвичайно важлива для подальшого прогресивного розвитку цивілізації. Вона визначає рівень розвитку суспільства, спрямовує технічний прогрес, сприяє реалізації інтелектуального, творчого і духовного потенціалу нації.

Отже, можна зазначити, що сьогодні складовою частиною професійної підготовки фахівця будь-якого профілю (і майбутнього керівника у тому числі) є проектна культура, яка здійснює вирішальний вплив на процес і результат професійної діяльності, сприяє зростанню продуктивності та ефективності праці.

Мета статті – на основі аналізу психолого-педагогічних джерел визначити сутність поняття "проектна культура керівника".

Виділимо декілька груп наукових праць, у яких досліджується проблема формування проектної культури.

Різним аспектам педагогічного проектування присвячені праці В. Беспалька, Е. Заїр-Бека, І. Колесникової, С. Писаревої, В. Радіонова, В. Ченобитова. Проблеми соціально-культурного проектування, які можна розглядати як світоглядну й технологічну основу цілого ряду професій соціально-педагогічної й культурологічної спрямованості, досліджуються в працях Е. Орлової, В. Глазичева, Т. Дрідзе, О. Маркова, Л. Когана, О. Яницького. Питання організації навчання за методом проектів розкриваються в працях таких учених, як Д. Дьюї, У. Кіппатрик, Е. Коллінгс, Л. Левін, С. Шацький. На сучасному етапі варіанти використання методу проектів висвітлюються в працях В. Гузеєва, Є. Полат, Г. Селевка. Як самостійна система навчання й спосіб пізнання учнями соціуму цей метод представлений у працях П. Лернера, Дж. Піта, М. Павлової, М. Гуревича, В. Симоненка, І. Сасової, М. Романовської, О. Фураєвої. Багатоаспектному феномену проектної культури присвячені праці І. Колесникової, О. Маркова, В. Радіонова, Ю. Фильчакової, В. Ченобитова. Проблемі формування проектної культури висвітлено в дисертаціях Ю. Вєсьолової, І. Ісламбекової, Т. Карпинської, Л. Філімонюк.

Таким чином, проблема формування проектної культури і на сьогодні є актуальною, особливо для системи освіти, оскільки вона відповідає потребам формування нової якості сучасної людини та розвитку творчої діяльності суб'єктів освітнього процесу.

Погляди вчених на сутність терміну "проектна культура" відрізняються своєю неоднозначністю. Дослідники найчастіше звертають увагу, на те, що проектна культура – це соціально-прогресивна творча діяльність (Л. Філімонюк), засіб творчої самореалізації людини (Ю. Вєсьолова), стиль мислення (Ю. Лях), якісна характеристика розвитку творчих здібностей (Л. Бережна), можливість діяти при виконанні проекту (Ю. Хотунцев), простір для творчості (О. Чепурова), комплекс засобів і форм організованої проектної діяльності (М. Колесніков) [5, с. 57].

І. Зимняя вважає, що проектна культура є загальною формою реалізації мистецтва планування, прогнозування, створення, виконання і оформлення результату. При цьому науковець додає, що проектна культура покликана об'єднати два дотепер непересічних напрямки освіти: гуманітарно-художній та науково-технічний [12].

Характеризуючи особистість, яка оволоділа проектною культурою, Л. Філімонюк зазначає, що це суб'єкт, який здатний самостійно здійснювати проектну

діяльність від "задуму до результату", до проектування та реалізації індивідуальних життєвих програм [28, с. 22].

Проектну культуру А. Ашерів і В. Шеховцова розглядають як якісну характеристику розвитку творчих здібностей людини або групи людей, які досягнуті в результаті засвоєння теоретичних знань та практичних умінь у певному виді діяльності та дозволяють удосконалювати та створювати нові об'єкти, предмети, технології, процеси з метою задоволення потреб людини [1, с. 46]. Відсутність проектної культури призводить до невміння людини ставити перед собою мету своєї діяльності, визначитися в професійному та ціннісному плані.

Н. Запесоцька, розглядаючи проектну культуру спеціаліста соціальної сфери, стверджує, що в її основі знаходиться універсальний алгоритм мисленнєвої діяльності, який складається з етапів та технологій аналізу та розв'язання соціальних проблем [11, с. 12].

Автор однієї з сучасних концепцій проектної освіти Г. Ільїн особливістю проектної культури визначає прагнення зробити щось нове в матеріальній і духовній сфері [2, с. 3].

За своєю сутністю, вважають В. Сидоренко та А. Брехунець, поняття "проектна культура" є інтегральним і його можна визначити як соціально-прогресивну, творчу діяльність суб'єктів освітнього процесу в усіх доступних їм сферах буття і свідомості, при цьому проектна культура, на думку науковців, є діалектичною єдністю процесів предметності (створення цінностей, норм, знакових систем) і розпредметності (засвоєння культурної спадщини); спрямована на перетворення навколишньої дійсності; на перетворення багатства історії людства у внутрішнє багатство особистості; на всебічний вияв і розвиток сутнісних сил суб'єктів проектування [24, с. 276].

Отже, сьогодні дослідники розглядають проектну культуру як відкриту систему, яка чутливо реагує на всі ті ціннісні зміни, що відбуваються у суспільстві. Головним генетичним компонентом цього нового типу культури є заглиблення до суттєвих аспектів створюваних виробів, яке надає життєвого сенсу, нового змісту всім складовим діяльності – меті, засобам і результату, об'єднуючи людину, природу і суспільство. Проектна культура організовує діяльність, спрямовує її, надає цілісності й завершеності. В основі проектної культури лежить перетворювальна діяльність людини, у якій проявляються її знання, уміння і творчі здібності, тому що людина в наш час спроможна впливати і на природні процеси. Проектна культура визначає рівень розвитку перетворювальної діяльності людини, що виражений у сукупності досягнутих технологій матеріального і духовного виробництва і який дозволяє йому ефективно брати участь у сучасних технологічних процесах на основі гармонійної взаємодії з природою, суспільством і технологічним середовищем, тобто комфортність триади: природа – суспільство – техносфера.

З'ясовуючи сутність терміну "проектна культура", ми звернулися до поняття "культура", оскільки вважаємо, що розуміння та аналіз різних аспектів визначень цього поняття наближає нас до розкриття змісту терміну "проектна культура".

У буквальному перекладі з латинської мови слово "культура" ("culture") означає культивувати або обробляти землю з метою забезпечення потреб людини, а також результат цієї діяльності [29, с. 248].

Універсальний словник-енциклопедія тлумачить дане поняття як сукупність матеріального і духовного надбання людства, нагромадженого, закріпленого і збагаченого упродовж історії, яке передається від покоління до покоління [27].

У посібниках з культурології культура трактується як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створена внаслідок цілеспрямованої діяльності людства протягом його історії, а також взаємовідносини, що склалися в процесі споживання, відтворення цінностей та їх розподілу і обміну [16, с. 14]. Створюючи нові культурні витвори в процесі практичної чи теоретичної діяльності, матеріального або духовного виробництва, люди засвоюють знання й досвід, набуті попередніми поколіннями, а потім передають його своїм нащадкам. Законом розвитку культури є її спадковість, а законом функціонування – засвоєння і збереження соціокультурного досвіду та передавання його наступним поколінням. Суспільство виробляє різноманітні форми і способи передачі культурних цінностей – виховання, навчання,

освітою, мовою, традиціями і звичаями, найкращі зразки яких наслідуються або копіюються.

На думку Д. Антоновича, "культурою вважаємо все, що має людина чи громада людей не від природи, а вже від власного розуму і власної творчості як у царині матеріальній, так і в духовній, в царині громадського життя, звичаїв та побуту" [26, с. 17].

За словами Н. Краснокутської, культура – це певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, що виражається в типах організації життя та діяльності людей, у їхніх взаємовідносинах, створюваних ними матеріальних і духовних цінностях, їх застосуванні і поширенні в процесі соціально-економічної практики [14].

У сучасному тлумаченні культура розглядається як система життєвих орієнтацій людини, реально існуюча конфігурація свідомості різних верств суспільства. Тобто це сфера духовної, ціннісної, комунікативної організації суспільства, що визначає норми поведінки, мислення, почуття людини, різних верств населення і нації в цілому [15, с.11].

Всесвітня конференція з культурної політики (ЮНЕСКО) пропонує розуміти культуру як комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних та емоційних рис суспільства, що включає в себе не лише різні мистецтва, а й спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій, вірувань [21, с. 3].

Отже, сьогодні під культурою розуміється специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної і духовної праці, в системі соціальних норм і закладів, у духовних цінностях, у сукупності відносин людей до природи, між собою і до самих себе. Інакше кажучи, культура – це цінності, які спрямовують і координують поведінку і свідомість людей в їх груповому та індивідуальному житті.

На нашу думку, розуміння терміну "проектна культура" потребує і з'ясування сутності поняття "проекування", яке є складним і багатограним. У контексті реформування та модернізації сучасної освіти, вважає І. Малкова, особливої актуалізації набуває проектування як ресурс (засіб, умова, механізм) зміни якості освіти [19].

Енциклопедія освіти трактує проектування як творчу, інноваційну діяльність, яка завжди спрямована на створення об'єктивно та суб'єктивно нового продукту [10, с. 717]. Крім того, зауважується, що поняття "проекування" в конкретній формі виражає прогностичну функцію керування, коли йдеться про майбутню матеріальну або ідеальну реальність. Його метою є реалізація одного з варіантів перетворення об'єктивної дійсності, пов'язаного з прагненням додати бажаних властивостей і рис проєктованому об'єкту.

В енциклопедичному словнику проектування тлумачиться як послідовно структурована діяльність з розв'язання певної проблеми, що спрямована на конкретний результат [23, с. 1061].

Д. Левітес дає більш конкретне визначення проектуванню як процесу створення проекту – прототипу, прообразу передбачуваного або можливого об'єкта, стану [18]. На думку В. Слободчикова, це "конструювання образу та його практична реалізація у межах можливого відповідно до того, що має бути" [25, с. 62].

Актуальним є розуміння терміну, подане Дж. Джонсоном, який вважає проектування процесом, який дає початок змінам у штучному середовищі [8]. А Н. Краля акцентує увагу на тому, що проектування спрямоване на кінцевий результат з визначенням необхідних зовнішніх та внутрішніх умов, що забезпечать конкретний результат [13, с. 14].

За Г. Муравьовою, проектування – це розумова діяльність, яка визначає майбутній процес і результат перетворення дійсності з урахуванням природних і соціальних законів, на основі вибору й ухвалення рішень [20].

Складним і багатограним вважає поняття "проекування" В. Курбатов, а тому розглядає його в багатьох аспектах, зокрема, як: 1) конструювання варіантів оптимального з погляду цілей майбутнього стану об'єкта; 2) пристосування наявних засобів для виконання необхідної мети, координація складових частин або окремих дій для отримання необхідного результату; 3) конструювання оптимального

задоволення суми дійсних потреб при певному комплексі умов; 4) моделювання передбачуваних дій їх здійснення, поки не з'явиться повна упевненість у кінцевому результаті; 5) ухвалення рішень в умовах невизначеності [17].

У працях вчених В. Докучаєвої, О. Заїр-Бек, В. Давидової, Н. Дука, О. Саранова проектування розглядається як феномен, що виник завдяки взаємодії нових тенденцій у педагогічній теорії та інноваційній педагогічній практиці, і трактується даний процес як певний вид творчої діяльності, яка у своєму розвитку пов'язується з дослідженням, прогнозуванням, моделюванням, програмуванням, соціальним управлінням і здійснюється з метою перетворення та вдосконалення освітньої системи [6].

В аспекті визначення проектування в освіті звернімося до думок науковців стосовно педагогічного проектування. Зокрема, З. Рябова педагогічне проектування визначає як цілеспрямовану науково-практичну діяльність щодо вирішення проблем завдяки передбаченню, задуму, складанню плану та застосуванню в умовах, близьких до реальних [22, с. 227].

А група дослідників (В. Болотов, Є. Ісаєв, В. Слободчиков, Н. Шайденко) надають перевагу тлумаченню поняття педагогічного проектування в контексті "вироснування" новітніх форм єдності педагогів, учнів, педагогічної громадськості, нових змісту та технологій освіти, способів і технологій педагогічної діяльності та мислення [3, с. 66].

Навчальне проектування, вважає М. Елькін, передбачає використання різноманітних методів, пошук та творче інтегрування знань, умінь у різних галузях науки та освіти [9, с. 17].

Застосування проектування у педагогічному процесі розширює, на думку С. Вишнякової, поле конструктивного творчого пошуку, мінімізуючи рутинність роботи, сприяє створенню технологічних педагогічних об'єктів, зокрема, педагогічних процесів [4].

Таким чином, учені розглядають проектування у двох площинах: як уявну розробку плану вирішення певної проблеми, і як його технологічну реалізацію для отримання конкретного результату. При цьому як перший, так і другий аспект ґрунтуються на проблематизації навчальних ситуацій. Тому під проектуванням у нашому дослідженні ми розуміємо цілеспрямовану науково-практичну діяльність з розв'язання актуальних життєвих проблем, яка пов'язана з розробкою моделі бажаного перетворення дійсності, спрямованою на отримання конкретного результату, що має об'єктивну та суб'єктивну новизну.

Тому, узагальнюючи всі вищезазначені наукові доробки вітчизняних і зарубіжних дослідників, поняття "проектна культура" ми розуміємо як матеріальні, духовні, інтелектуальні та практичні надбання суспільства у проектній сфері, нагромаджені та закріплені упродовж історії, які передаються від покоління до покоління, забезпечують творчу науково-практичну діяльність з розв'язання актуальних життєвих проблем, яка пов'язана з бажаним перетворенням дійсності, і спрямована на отримання конкретного результату, що має об'єктивну та суб'єктивну новизну.

Відповідно поняття *"проектна культура керівника"* трактуватиметься нами як *засвоєні керівником історично нагромаджені надбання суспільства у проектній сфері, які забезпечують його творчу діяльність з розв'язання проблем функціонування та розвитку організації у процесі виконання проектів.*

Висновок. Отже, формування проектної культури керівника сьогодні набуває особливої актуальності через необхідність покращення управління як на регіональному рівні, так і на рівні конкретних об'єктів у напрямку активного впровадження міжнародних стандартів проектного менеджменту. Сформованість проектної культури стає необхідною умовою успішної діяльності керівника будь-якого рівня, оскільки дає змогу знайти оптимальне сполучення проектних цілей і результатів за рахунок ефективного використання всіх структурних елементів проекту.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у визначенні структури та методів формування проектної культури майбутніх керівників.

Література

1. Ашероу А. Т. Метод определения структуры и содержание ученого материала, формирующего проектную культуру будущих инженеров-педагогов в процессе

системотехнической подготовки / А. Т. Ашерев, В. И. Шеховцова // Теория і практика управління соціальними системами. – Харків : НТУ "ХПІ", 2009. – № 1. – С. 45–54.

2. Бережна Л. Проектна культура як основний спосіб реалізації інноваційної педагогічної діяльності / Л. Бережна // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – № 3. – С. 2–4.

3. Болотов В. А. Проектирование профессионального педагогического образования / В. А. Болотов, Е. И. Исаев, В. И. Слободчиков, Н. А. Шайденко // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 66–72.

4. Вишнякова С. М. Профессиональное образование. Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика / С. М. Вишнякова. – Москва : НМЦ СПО, 1999. – 538 с.

5. Григоряк О. Умови формування культури проектної діяльності майбутнього вчителя / О. Григоряк // Збірник наукових праць. Ч. 2. – Бердянськ, 2012.

6. Докучаева В. В. Проектирование инновационных педагогических систем у современном освітньому просторі : монографія / В. В. Докучаева. – Луганськ : Альма-Матер, 2005. – 299 с.

7. Єрмаков І. Компетентнісний потенціал проектної діяльності / І. Єрмаков // Школа (Шкільний світ): Інформаційно-методичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 5–11.

8. Джонс Дж. Методы прогнозирования / Дж. Джонс. – Москва : Мир, 1986. – 524 с.

9. Єлькін А. Проектна технологія навчання, данина чи нагальна потреба / А. Єлькін // Хімія. Шкіл. світ. – 2008. – № 12. – С. 36–37.

10. Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремінь ; чл. редкол.: І. Д. Бех, Н. М. Бібік, В. Ю. Биков, В. І. Бондар, М.Б. Євтух, І. А. Зязюн та ін. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1036 с.

11. Запесоцкая Н. А. Проектная культура как основа профессионального мастерства менеджера социально-культурной сферы : автореф. дисс. канд. пед. наук. : спец. 13.00.05 / Запесоцкая Н. А. – Санкт-Петербург, 2007. – 24 с.

12. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебн. пособ. / И. А. Зимняя. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 480 с.

13. Краля Н. А. Метод учебных проектов как средство активизации учебной деятельности учащихся : учеб.-метод. пособ. / Н. А. Краля ; под ред. Ю. П. Дубенского. – Омск : Изд-во ОмГУ, 2005. – 59 с.

14. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Н. В. Краснокутська. – Київ : КНЕУ, 2003. – 504 с.

15. Культурологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / упоряд.: О. І. Погорілий, М. А. Собуцький. – 2-ге вид. – Київ : Вид. дім "Київо-Могилянська акад.", 2005. – 320 с.

16. Культурологія: теорія та історія культури : навч. посіб. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. / за ред. І. І. Тюрменко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 368 с.

17. Курбатов В. И. Социальное проектирование : учеб. пособ. / В. И. Курбатов, О. В. Курбатова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. – 416 с.

18. Левитес Д. Г. Автодидактика : теория и практика конструирования собственной технологии обучения / Д. Г. Левитес. – М. : Изд-во НПО "МОДЭК", 2003. – 320 с.

19. Малкова И. Ю. Концепция и практика организации образовательного проектирования в инновационной школе : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Малкова Ирина Юрьевна; Томск. гос. ун-т. – Томск, 2008. – 42 с.

20. Муравьева Г. Е. Дидактическое проектирование / Г. Е. Муравьева. – Шуя : ШГПУ, 2000. – 84 с.

21. Попович М. В. Нарис з історії культури України / М. В. Попович. – Київ : АртЕк, 1998. – 728 с.

22. Рябова З. В. Теоретико-методологічні засади маркетингового управління навчальною діяльністю інститутів післядипломної педагогічної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.06 / Рябова Зоя Вікторівна ; ДВНЗ "Університет менеджменту освіти" НАПН України. – Київ, 2013. – 479 с.

23. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – Москва : Сов. энциклопедия, 1985. – 1600 с.

24. Сидоренко В. К. Сутність поняття проектної культури / В. К. Сидоренко, А. І. Брехунець // Гуманітарний вісник. Педагогіка. – 2012. – № 28. – С. 270–278.

25. Слободчиков В. И. Очерки психологии образования / В. И. Слободчиков. – Биробиджан : Изд-во БГПИ, 2003. – 160 с. – (Серия : Материалы для педагогических размышлений : вып. 2).

26. Українська культура : лекції / за ред. Дмитра Антоновича. – Київ : Либідь, 1993. – 592 с.

27. Універсальний словник-енциклопедія [Електронний ресурс] / голов. ред . М. Попович. – Львів : ТЕКА, 2006. – Режим доступу:

http://hohlopedia.org.ua/use_universalnyy_slovyk_entsyklopediya/. – Назва з екрана.

28. Филимонюк Л. А. Формирование проектной культуры педагога в процессе профессиональной подготовки : автореф. дисс. д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / Филимонюк Л. А. – Махачкала, 2008.

29. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – Київ : Головна редакція УРЕ, 1973. – 600 с.